

SÅ HÄR GÖR VI!

Tio vägar till inkluderande lärmiljöer

2015:3 – Praktikernas rapport

ifous

Ifous rapportserie 2015:3

Stockholm, september 2015

ISBN: 978-91-982841-2-6

Redaktörer: Karin Hermansson & Henrik Hamilton

Grafisk form & produktion: Per Isaksson

Ansvarig utgivare: Ifous

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling eller undervisning i skolan och förskolan under förutsättning att författarens namn och artikelns titel anges, samt källa. I övrigt gäller copyright för författarna och Ifous AB gemensamt.

INNEHÅLL

Förord	5
1. Att granska den egna praktiken	7
<i>Inger Assarson & Lisbeth Ohlsson, Malmö Högskola</i>	
2. Utvecklingsartiklar	15
I. Goda Lärmiljöer	
<i>Vägar att möta elever för en inkluderande skola (Artikel nummer 6/2015)</i>	
<i>Tove Risberg</i>	
II. Ett skolutvecklingsarbete	
<i>En aktionsforskningsinriktad fallstudie om skolans lärandemiljö utifrån bedömningsområdet ”trygghet och studiero” (Artikel nummer 7/2015)</i>	
<i>Åsa Bellskog, Lena Källman & Liselotte Malmberg</i>	
III. Förbättring genom inkludering	
<i>Att minska avståndet mellan oss (Artikel nummer 8/2015)</i>	
<i>Mathias Engvall</i>	
IV. ”Normalläge”	
<i>En pedagogisk metod för att skapa tydliga regler och rutiner i samband med lektion (Artikel nummer 9/2015)</i>	
<i>Daniel Fredriksson</i>	
V. Podcast i undervisningen skapar motiverade elever	
<i>Ett inkluderande arbetssätt där elever lär av varandra vid inspelandet av strukturerade samtal (Artikel nummer 10/2015)</i>	
<i>Markus Nyman & Kia Senneryd</i>	
VI. Blockarbete	
<i>Ett förändrat arbetssätt (Artikel nummer 11/2015)</i>	
<i>Brett Kemp & Kristina Kemp</i>	
VII. Vägar till en inkluderande skolmiljö	
<i>Elevsyn och förhållningssätt (Artikel 12/2015)</i>	
<i>Ann Gustavsson & Elisabeth Nordin</i>	
VIII. Inkluderande lärmiljöer på Laröd skola	
<i>Systematiskt utvecklingsarbete av organisation och samverkan för ökad måluppfyllelse (Artikel 13/2015)</i>	
<i>Gull-Britt Holm & Katja Vinulv</i>	
IX. Läranderonder	
<i>Att undersöka, analysera och utveckla undervisning (Artikel nummer 14/2015)</i>	
<i>Monika Strandberg</i>	
X. Läsa och skriva i en inkluderande lärmiljö	
<i>Beskrivning av en grundskolas satsning (Artikel nummer 15/2015)</i>	
<i>Lena Ekermo & Kirsten Sunnerud</i>	
3. Reflektioner	225
<i>Inger Assarson & Lisbeth Ohlsson, Malmö Högskola</i>	

FÖRORD

FoU-programmet *Inkluderande lärmiljöer* kan ses som en resa som startade 2012. Under denna resa har ett skolutvecklingsarbete drivits av lärare och ledare i 12 kommuner och 31 skolor, i dialog och samarbete med en grupp forskare vid Malmö högskola. Övergripande processledare har varit Henrik Hamilton, Ifous.

FoU-programmet innehåller många delar och många perspektiv, vilket innebär att erfarenheter och resultat är mångfacetterade och omfattande. Vi har valt att summera arbetet utgående från de medverkandes olika perspektiv. Styrgruppens och kommunernas beskrivningar av de utvecklingsresor de genomgått finns att ta del av i rapporten *Att forma skolan efter eleverna* (2015:1). Forskargruppens analyser av de utvecklingsprocesser mot mer inkluderande lärmiljöer de följt i skolor och kommuner redovisas i rapporten *Från idé till praxis* (2015:2).

I denna rapport, *Så gör vi!* (2015:3), presenterar några av de lärare och rektorer som medverkat sina resultat och erfarenheter från arbetet. Rapporten innehåller av tio utvecklingsartiklar, som under våren och sommaren 2015 publicerats i Skolportens artikelserie Undervisning & Lärande (tillgängliga via Skolportens hemsida www.skolporten.se).

Artiklarna har granskats av två av forskarna vid Malmö högskola, Inger Assarson och Lisbeth Ohlsson. Inledningsvis ger de en översikt över artiklarna och dess innehåll, och avslutningsvis sina reflektioner kring det som framkommer i artiklarna.

FoU-programmet har finansierats gemensamt av alla medverkande kommuner, Malmö högskola och Specialpedagogiska skolmyndigheten. Skolverket har bidragit med finansiering till en av forskningsstudierna som redovisas i denna rapport.

Det är vår förhoppning att denna skrift ska ge inspiration och insikter och bidra till en ökad dialog om hur vi tillsammans kan utveckla skolan för att ge bästa möjliga förutsättningar för lärande för barn och unga.

Rapporten får gärna citeras med angivande av källa.

Stockholm i september 2015

Erik Sanner
Styrgruppens ordförande

Ing-Marie Rundwall
Styrgruppens vice ordförande

Karin Hermansson
FoU-ansvarig, Ifous

1. ATT GRANSKA DEN EGNA PRAKTIKEN

Lisbeth Ohlsson & Inger Assarson,
Malmö högskola

I april 2014 inbjöds samtliga deltagare inom Ifous FoU-program att sprida sina erfarenheter av att arbeta för inkluderande lärmiljöer genom att skriva s.k. utvecklingsartiklar som skulle publiceras på Skolporten. I fokus var hur insatserna har lett fram till mer inkluderande lärmiljö för eleverna, vilka framgångsfaktorerna har varit samt vilka utmaningar som funnits och hur det fortsatta arbetet är tänkt. Deltagarna uppmanades att skicka in en skiss med syfte och kort beskrivning av innehåll och slutsats. Därefter valde Ifous-programmets styrgrupp ut 11 arbeten varav 10 blev klara för denna publikation. Kommunerna ordnade handledning för skribenterna och deras färdiga artiklar lämnades för granskning till Malmö högskola.

Granskningen av artiklarna utgick från den metodbok med anvisningar som författarna hade fått av Skolporten. Artikelserien är tänkt att ge en möjlighet för lärare att på ett kvalificerat sätt granska sitt eget utvecklingsarbete och sprida det till andra praktiker. I anvisningarna lyfts bl.a. vikten av en stringens och konsistens i artikeln men ställer inte samma krav som på artiklar som publiceras i refereegranskade vetenskapliga tidskrifter. Artiklarnas beskaffenhet skiftar från vad som kan betraktas som en mer vetenskaplig essä till personliga berättelser om vad som kan ses som ett ”pedagogiskt credo” för att skapa en inkluderande lärmiljö.

I artiklarna behandlas olika områden av skolans verksamhet. Gustavsson och Nordin utvärderar hur skolans arbete med värdegrundsfrågor har påverkat lärmiljön med särskilt fokus på hur elevernas förhållningssätt mot varandra förbättrats och hur det fått genomslag i undervisningen. I slutsatserna görs en kritisk granskning av skolans arbete som leder fram till hur verksamheten kan utvecklas vidare. Skolans komplexitet behandlas av Engvall när han beskriver hur en verksamhet med inriktning mot autismspektrum har förändrats mot ökad inkludering av elever. Resultatet visar att med oförändrad budget har omstruktureringen medfört att flexibiliteten i stödet till eleverna ökat och att tillhörigheten

och förutsättningarna för en likvärdig utbildning och bedömning av eleverna har stärkts samt att avståndet mellan eleverna minskat.

Några artiklar kopplar tydligt inkluderande arbete till didaktisk utveckling. Ekermo och Sunnerud beskriver en satsning som har gjorts på den egna skolan för att utveckla språk- läs- och skrivutvecklingen utifrån olika teorier och modeller. Den systematiska satsningen har ökat medvetenheten om språkutvecklande arbete bland lärarna och de har fått verktyg för att använda metoderna i flera olika ämnen. Läsiintresset har ökat liksom begreppsförståelsen och fler elever är mer aktiva i samtalen under lektionerna. En annan satsning för förändring av undervisningen beskrivs av Kemp och Kemp. I deras artikel granskas förändringsprocessen i skolans arbetssätt från enskild planering och genomförande till en strukturering av undervisning i ämnesområden, s.k. block, där språk- och begreppsutveckling sätts i fokus för att tillägna sig det centrala innehållet i Lgr11. Resultatet kommer att utvärderas om tre år och förväntas öka graden av måluppfyllelse för alla elever på skolan genom ett systematiskt arbete där alla elever är inkluderade. Genom att använda sig av Podcast i undervisningen lyfter Nyman och Senneryd fram didaktiska aspekter i tekniken då det granskar samtalet som lärande, social handling inom ett arbetsområde i ämnet svenska. Resultatet visade att motivationen ökade hos eleverna och förmågan att prata inför grupp förbättrades. Det som eleverna lärt sig i arbetet med Podcast visade sig kunna överföras till andra kontexter såsom övningar inför prov. Elever som inte känner sig så hemma med skriftspråk fick andra möjligheter att redovisa sina kunskaper och erfarenheter.

Några artiklar behandlar ledarskapets betydelse för inkluderande lärmiljöer. Strandberg undersöker användandet av s.k. läraranderonder, en modell som kommer närmare det som sker i klassrummet. Modellen fokuserar utvärdering av skolan som system snarare än på individ- och lärarnivå genom att ett flertal personer under en dag gör lektions-

observationer som de sammanställer för att finna eventuella mönster. Erfarenheterna kan sedan ligga till grund för kollegialt lärande och ökad inkludering och måluppfyllelse. Artikeln ger en noggrann genomgång av modellens teoretiska bakgrund samt genomförandet på den aktuella skolan. Holm och Vinulv lyfter fram de teoretiska och etiska grunder skolans verksamhet vilar på. I artikelns huvuddel beskrivs hur dessa principer på ett strukturerat sätt implementeras för att förändra skolans verksamhet. Som viktiga resultat ser författarna en transparent och flexibel organisation som kan anpassas efter elevernas behov. Vidare framhåller de vikten av att definiera vad begreppet lärande relationer innebär och att samverka mellan olika professioner. Skolledningen måste också ha modet och kraften att hålla ut och arbeta konsekvent utifrån sin grundtanke. Risberg lyfter fram ledarskapet i klassrummet genom en personlig berättelse från den egna praktiken. I artikeln beskrivs tre huvudlinjer som förutsättningar för att skapa en god lärmiljö. Dessa linjer beskrivs som bemötande av elever där de befinner sig, betydelsen av de förväntningar pedagoger har på sina elever och hur pedagoger själva kan utvecklas genom reflektion över den egna praktiken. Ett sådant förhållningssätt skapar, enligt författaren, goda relationer till elever och föräldrar i en öppen dialog med fokus på elevens bästa och reflektion över undervisningen.

Bellskog, Källman och Malmberg tar sin utgångspunkt i Skolinspektionens anmärkning mot den aktuella skolans bristande förmåga att ge

elever trygghet och studiero. Personalen har som en följd fått utbildning i Monroemetoden och tillsammans med en högskola skapat en forskningscirkel. I systematiskt genomförda observationer fokuserades mötet mellan lärare och elever, elever sinsemellan men också schemabrytande aktiviteter och lektionsuppläggets struktur. Författarna menar att personalen i skolan har blivit bättre på att motverka elevernas negativa val. Som en avgörande framgångsfaktor ses lärares nära och goda sociala relationer med eleverna så att de känner sig sedda och trygga i det dagliga arbetet. Studien visar, enligt författarna, hur man inom forskningscirkelns ram på ett effektivt sätt kan beforska sin egen verksamhet och upptäcka områden som bör förstärkas och utvecklas. Syftet med Fredrikssons artikel är att beskriva metoden "normalläge", dess grunder och tillämpning och vilka resultat som metoden uppfattas åstadkomma för att skapa studiero och uppmärksamma alla beteenden som stör studieron. Särskilt fokus riktas mot de som författaren ser som "gränstänjare". För att metoden ska bli effektiv menar författaren att arbetslaget kontinuerligt måste gå igenom vilka elever som direkt brutit mot elevregeln, stört undervisningen eller kränkt någon och att en utarbetad konsekvensstege används för att förstärka elevens vilja att följa skolans regler.

2. UTVECKLINGSARTIKLAR

3. REFLEKTIONER

Lisbeth Ohlsson & Inger Assarson,

Malmö högskola

De tio utvecklingsartiklarna ingår i det större projektet omkring skolutveckling i en inkluderande riktning som drivs av Ifous i samarbete med Malmö högskola. Artiklarna visar på en del av den komplexitet som utmärker en utvecklingsprocess och dess beroende av det sammanhang som den äger rum i. Texterna kan få en funktion i ett lärande samtal som leder till utmanande möten mellan olika perspektiv. Detta kan ligga till grund för en gemensam kunskapsbildning som i sin tur kan ge underlag för skolutveckling. I artiklarna urskiljer vi sådana möten mellan olika perspektiv på begreppet inkludering, olika val av insatser som skolorna gör samt hur framgångsfaktorer och utmaningar beskrivs.

INNEBÖRDER I BEGREPPE INKLUDERANDE LÄRMILJÖER

Inkludering är ett begrepp som i artiklarna fylls med olika innebörder. De flesta texterna tar på ett eller annat sätt upp hur skolan öppnar upp mot alla elever. Det är skolan som ska utmanas i sitt tänkande för att kunna tillgodose elevernas behov av social och kunskapsmässig utveckling genom att söka flexibla lösningar. När det gäller elever som på olika sätt utmanar skolans strukturer och former för lärande och samvaro får inkludering i en av artiklarna i viss mån en annan betydelse. Där skapas innebörd i inkludering i relation till reglering av interaktionen i skolan. En elev kan bli inkluderad först när vissa upprättade regler, som skapar ett normalläge, följs och det blir lärarens uppgift att stödja och hjälpa eleverna att följa reglerna så att de kan inkluderas. I detta synsätt framträder en känslig balans mellan öppenhet mot det som bryter och behovet av inneslutning i ett gemensamt regelsystem som villkor för delaktighet.

En annan betydelse av inkludering skapas i relation till delaktighet och utanförskap. Denna innebörd ligger nära det arbete som redan sker för att implementera skolans värdegrund. Det kan gälla såväl inom skoltiden som i ett större sammanhang eller i ett tidsperspektiv där elevernas framtida delaktighet i samhället också lyfts fram. Alla elevers

delaktighet i ett socialt sammanhang skapar då en naturlig plats för olikhet. Utgångspunkter tas ofta i Barnkonventionen, i Salamancadeklarationen eller i läroplanens värdegrundsdel. Det innebär att alla elever får utvecklas utifrån var de befinner sig och bli respekterade som den de är. Eleven ses i ett holistiskt perspektiv och lärarens bemötande utgår från att skapa förtroendefulla relationer med såväl eleven som med elevens vårdnadshavare.

Det pedagogisk/didaktiska perspektivet är dock det mest framträdande i artiklarna. Framförallt fokuseras hur skolornas undervisning kan anpassas för att möta varje enskild elevs behov. Det kan då handla om att ge eleverna möjlighet att uttrycka sig på många olika sätt, motverka splittring av undervisningsinnehållet men också att pedagoger vågar utmana sig själva och tänka i nya banor och prova nya vägar och våga dela med sig av sina erfarenheter till kollegor. Inkluderande undervisning innebär i dessa fall att ge alla elever möjlighet att känna gemenskap med sina jämnåriga i ett lärande sammanhang men också att alla elever ska få undervisning av behöriga ämneslärare och en kvalificerad likvärdig undervisning, såväl de elever som är i behov av särskilt stöd som de som behöver större utmaningar.

I många fall handlar det inkluderande arbetet om tidskrävande insatser för att organisera om undervisningens struktur och innehåll. Inte sällan krävs också schematekniska förändringar. I artiklarna framhålls också vikten av att skolläringarna inser vidden av de förändringar som behövs och ger stöd genom att ge tid och utrymme för lärarnas planering och pedagogiska möten. Någon av författarna uttrycker det som "ett systematiskt skifte av synsätt på alla nivåer".

INSATSER FÖR ATT FRÄMJA INKLUDERANDE LÄRMILJÖER

Valet av insatser kan urskiljas i artiklarna utifrån tre olika perspektiv. Det ena handlar då om insatser för lärarnas fortbildning och utveckling vilket kan ske både formellt och informellt. På ett informellt plan

kan det innebära att lärare såväl enskilt som i grupp reflekterar över det egna bemötandet av eleverna och över den undervisning som ges. Kompetensutveckling i form av föreläsningar, litteraturstudier, gruppdiskussioner i arbetslag samt erfarenhetsutbyte på arbetslagsmöten sker i mer formella former. Likaså lyfts i artiklarna fram studiebesök som skett också i utlandet för att skaffa ny kompetens omkring alternativa pedagogiska metoder. Sådana formella möten ger samtidigt möjlighet för relationsskapande mellan kolleger. Utvecklingsarbetet på flera skolor innebär också samplanering och sambedömning med fokus på formativ bedömning som ses som mer främjande för alla elevers lärande. I artiklarna beskrivs också hur nya pedagogisk/didaktiska metoder används och utvecklas för att skapa mer inkluderande lärmiljöer.

Det andra perspektivet riktas mer mot hur verksamhetens organisation och strukturer kan förändras för att främja goda lärmiljöer. Det behöver inte innebära en avgränsning till skolans lärare utan kan vara en samverkan mellan olika professioner eller att öka vårdnadshavares delaktighet. Själva undervisningen blir föremål för åtgärder i form av systematiska förändringar då ämnen delas upp i block eller då lektionsuppläggen observeras, ofta efter mallar, för att sedan utvärderas och förändras kontinuerligt. Klasserna kan också förändras så att ett arbetslag i stället får ansvar för en hel årskurs och därmed kan variera undervisningsformer och undervisningsgrupper efter innehåll och elevers behov. I vissa fall blir strukturer utarbetade med ett strikt och tydlig regelverk som gäller inte bara elevernas beteende utan också lärarnas. Strukturella förändringar kan också vidga utrymmet för olikhet så att flexibiliteten ökar och i större utsträckning tar hänsyn till elevernas inflytande och olika sätt att lära och förmedla sina kunskaper.

Det tredje perspektivet rör det innehållsliga. I blockläsning ligger läroplanens centrala innehåll i fokus för att utveckla språkutvecklande arbetssätt. Ett språkutvecklande arbete ger också eleverna ökade möjligheter att finna motivation för läsande och skrivande genom att tillvarata berättandet som form och att införliva teknik som eleverna gärna använder själva. Betydelsen av en framförhållning i undervisningen betonas särskilt när det gäller elever med annat modersmål än svenska för att de lättare ska kunna följa med innehållet i den undervisning som ges.

RESULTAT, FRAMGÅNGSFAKTORER OCH UTMANINGAR

I en del av artiklarna bygger beskrivningen av framgångsfaktorer på mer systematiska undersökningar såsom enkäter, intervjuer eller observationer. Därigenom

genom går det exempelvis att se i vilken grad elever från en resursskola får tillgång till fler behöriga lärare. När elevernas samtal i en annan studie har spelats in, transkriberats och analyserats har det visat sig att elevernas förmåga att uttrycka sig muntligt har ökat samt att elevernas samspel i lärandet ökat efter hand liksom deras förmåga att argumentera för de val de gör. I intervjuer efteråt menar eleverna också att de har fått ett nytt instrument för förberedelse inför läxförhör och prov. I djupintervjuer med utvalda lärare framkom att värdegrundsarbetet har stärkt gemenskapen mellan kollegorna och skapat en trygghet för att möta konflikter och för att anpassa den egna undervisningen efter elevernas behov. I elevenkäten i samma studie framkom däremot att lärarna överskattade sina anpassningar i undervisningsmomenten. Arbetet med värdegrundsarbetet har enligt enkäter med elever ökat medvetenheten om olikhet liksom att det skett en normförskjutning där olikhet alltmer ses som en normal variation.

Några av studierna, som artiklarna vilar på, är ännu inte utvärderade och andra menar att det är svårt att utvärdera arbetet som hårddata. Slutsatser omkring framgångsfaktorer som bygger på egna erfarenheter i informella utvärderingssituationer av hur verksamheten förändrats är därför vanligare i artiklarna. Här blir bilden tydlig av en skola som är i en utvecklingsprocess där mycket har skett men också en hel del återstår att ta tag i. Gemensamt för dem alla är vikten av att utveckla utbyte och samarbete mellan personalen både för att skapa goda sociala lärmiljöer och för att utveckla didaktiska idéer omkring hur undervisningen kan förnyas så att den når fler elevgrupper än hittills.

I artiklarna lyfts också fram vad som krävs för att ett inkluderande arbete ska lyckas. En slutsats i flera av texterna är att utvecklingsarbete mot en inkluderande lärmiljö tar tid och kräver ständiga diskussioner omkring hur innebörden i en inkluderande idé kan omsättas i praktiken. Det är ett arbete som inte kan avslutas för att studien eller FoU-programmet upphör. En annan slutsats är vikten av en stödjande ledning som har mod att förändra. Vidare lyfts betydelsen av att se skolan som ett system där förändring måste ske på alla nivåer, i klassrum, ledning och förvaltning och där lärarna behöver stöd för de förändringar som ska göras. I detta måste all personal på skolan involveras. I många fall kopplas det inkluderande arbetet till skolans värdegrund och det arbete som redan sker.

Ifous – Innovation, Forskning och Utveckling i Skola och förskola – är ett oberoende forskningsinstitut. Vi verkar för att skapa nytta för svensk skola och förskola samt för att stärka konkurrens- och innovationsförmågan i ett nationellt och internationellt perspektiv. Det gör vi genom att stimulera, finansiera och nyttiggöra forsknings- och utvecklingsresultat inom svensk skolsektor.

Ifous vänder sig främst till skolhuvudmän samt organisationer med ett tydligt skolfokus.

Läs mer om vårt arbete på www.ifous.se

